

Streszczenie

Dysertacja zatytułowana „Cyrus Młodszy i Hellenowie. Irańsko-greckie relacje polityczno-kulturowe pod koniec V w. przed Chr.” skupia się na postaci Cyrusa, zwanego powszechnie Młodszym, irańskiego księcia państwa perskiego Achemenidów (550-330 r.). W dysertacji tej zaprezentowane zostały dzieje Cyrusa i towarzyszące im wydarzenia od chwili jego narodzin, około roku 424/423, po śmierć w roku 401. Sporo przy tym uwagi poświęcono tematowi relacji Cyrusa ze światem greckim, był on bowiem Irańczykiem utrzymującym z Hellenami kontakty na skalę niespotykaną dotąd w epoce Achemenidów.

Zawarte w dysertacji dociekania zaprezentowane zostały w dziesięciu rozdziałach tematycznych, poprzedzonych wstępem. Poza tym dysertacja obejmuje również: spis treści, podsumowanie, mapy, ilustracje, tabelę oraz spis bibliograficzny.

Na poprzedzony spisem treści wstęp składają się cztery sekcje: A, B, C i D. Najbardziej rozbudowane z nich sekcje C i D ukazują dotychczasowy stan badań o Cyrusie Młodszym, prezentując przegląd źródeł do Cyrusa i jego epoki, a także odnosząc się do niego współczesną literaturę naukową.

Rozdział 1 dysertacji, zatytułowany „Od Persydy do Anatolii: Dariusz II i wojna jońska”, prezentuje wydarzenia w większości przypadające na dziecięce lata Cyrusa. Rozdział ten składa się z dwóch podrozdziałów. W podrozdziale pierwszym ukazana została najbliższa rodzina Cyrusa, począwszy od jego ojca Ochosa i matki Parysatis po rodzeństwo. Cyrus urodził się Ochosowi już jako Wielkiemu Królowi Dariuszowi II (424/423-404 r.), wkrótce po objęciu przez niego achemenidzkiego tronu. Był Cyrus pierwszym dzieckiem Dariusza i Parysatis „urodzonym w purpurze”. Jednakże nie pierwszym w ogóle, zanim bowiem wstąpił Dariusz na tron miał z Parysatis dwóje innych dzieci – córkę Amestris oraz syna Arsakesa. Dziecięce lata Cyrusa były okresem stabilizacji władzy objętej w państwie perskim przez jego ojca, podważanej przez niektórych achemenidzkich dostojników. Nie obyło się bez konfrontacji zbrojnych, z których to zwycięsko wyszedł Dariusz i jego wojska. W prowadzonej polityce aktywnie wspierała go Parysatis. Jednym z obszarów o znaczących wydarzeniach za panowania Dariusza były zachodnie i północno-zachodnie wybrzeża Anatolii. W następstwie włączenia się państwa perskiego w toczącą się wówczas w świecie

greckim tzw. wielką wojnę peloponeską (431-404 r.), wojną tą ogarnięte zostały właśnie zachodnie i północno-zachodnie wybrzeża achemenidzkiej Anatolii. Była to tzw. wojna jońska (413-404 r.), ostatnia faza owej wielkiej wojny peloponeskiej. Głównymi antagonistami tej wojny były Ateny stojące na czele tzw. Ateńskiego Związku Morskiego, oraz Sparta i jej sprzymierzeńcy. Ateński Związek Morski od lat stanowił zagrożenie dla zachodnich granic państwa perskiego, co też skłoniło je do włączenia się w rzeczoną wojnę, podejmując w niej współpracę ze Spartą. Nastąpiło to bezpośrednio po klęsce Ateńczyków w zorganizowanej przez nich tzw. wielkiej wyprawie sycylijskiej (415-413 r.). Państwo perskie postanowiło wykorzystać osłabioną pozycję Aten, stąd też współpraca podjęta przez nie ze Spartą, dająca początek wspomnianej wojnie jońskiej. Na wydarzeniach tej wojny lat 413-409, w tym zwłaszcza ówczesnej współpracy między państwem perskim a Spartą, koncentruje się drugi podrozdział rozdziału 1.

Brak oczekiwanych rezultatów w walce przeciwko Ateńczykom w wojnie jońskiej skłonił Dariusza do skierowania do Anatolii swego syna Cyrusa, obdarzonego szerokim zakresem władzy w tej części imperium. Temu tematowi poświęcony jest rozdział 2, zatytułowany „Cyrus w Azji Mniejszej (408 r.)”, podzielony na dwa podrozdziały. Koncentrują się one na przybyciu Cyrusa do Azji Mniejszej, oraz jego aktywności w centralnej części tego Półwyspu. Przybył Cyrus do Azji Mniejszej w roku 408, licząc sobie około szesnastu lat. Jego pozycję w regionie określała powierzona mu tam przez ojca godność *karanosa* (stp. **kārana-*, aram. *krny*). Była to godność ściśle związana ze sferą militarną. Jej pełnienie dawało Cyrusowi naczelne dowództwo nad achemenidzkimi wojskami Azji Mniejszej, a także znaczą swobodę w działaniach politycznych w regionie, pozwalając mu rządzić tam w dużym stopniu niezależnie od Wielkiego Króla. Jako *karanosowi* Azji Mniejszej podlegali Cyrusowi achemenidzcy namiestnicy (satrapowie) regionu. Chodzi tu przede wszystkim o Tissafarnesa, namiestnika Lydii, oraz Farnabazosa, namiestnika Frygii Hellepontycznej. Obaj byli wysoko urodzonymi Irańczykami, należącymi do wpływowych irańskich rodów, Tissafernesu rodu Hydarnidów, Farnabazosu rodu Farnakidów. Głównym zadaniem wysłanego do Anatolii Cyrusa było rozbitcie Ateńskiego Związku Morskiego, przy współdziałaniu w tym dążeniu ze Spartą. Obustronną współpracę regulowały postanowienia tzw. układu Boiotiosa, zawartego między Dariuszem II a spartańskim poselstwem kierowanym przez Boiotiosa właśnie. Zawarto ten układ w Suzie, najpewniej w roku 409/408, a wysłanie do Anatolii Cyrusa było z nim ściśle powiązane. Miał Cyrus udzielić zdecydowanego wsparcia Sparcie w wojnie jońskiej, a zarazem też kierować perską polityką w tejże wojnie, w miejsce nieskutecznych dotąd na tym polu Tissafernesa i Farnabazosa.

Przybycie Cyrusa do Azji Mniejszej i jego włączenie się w wojnę jońską przełożyło się na jego liczne kontakty z Hellenami. Od tego czasu Hellenowie byli obecni w jego otoczeniu do momentu jego śmierci w roku 401. Kontakty te miały przede wszystkim charakter polityczny, ale dostrzegalny jest również ich wymiar kulturowy, przejawiający się w dziejach Cyrusa. Temat jego relacji z Hellenami pojawia się wielokrotnie w rozdziałach 2-10. Na szczególną przy tym uwagę zasługują jego relacje ze spartańskimi dowódcami Lysandrem, Kallikratidasem, Klearchosem, tudzież helleńską konkubiną Aspasią z Fokai. W ciągu lat 408-401 również inni Hellenowie pojawiali się w otoczeniu Cyrusa, zarówno europejscy jak i azjatyccy. W 401 r. był wśród nich między innymi tessalijski dowódca Menon, beocki Proksesnos, czy też ateński historyk Ksenofont, późniejszy autor licznych dzieł literackich. W 408 r. bezpośredni kontakt z Cyrusem nawiązał też prawdopodobnie syrakuzański dowódca Hermokrates, wielce zasłużony w odparciu ateńskiej wyprawy sycylijskiej lat 415-413. Przed Cyrusem Młodszym mało Irańczyków utrzymywało z Hellenami relacje tak ściśle jak on. Rozdział 3 został poświęcony jego relacjom z helleńskimi posłami zmierzającymi na dwór jego ojca w latach 409-408. Byli to posłowie ateńscy, argiwcy, spartańscy oraz syrakuzańscy.

Rok 407 przyniósł nawiązanie przez Cyrusa relacji ze Spartaninem Lysandrem, głównodowodzącym peloponeskiej floty walczącej z morskimi siłami Aten w trwającej wojnie jońskiej. Zaangażowanie się Cyrusa w tę wojnę i jego relacje z Lysandrem zostały ukazane w rozdziałach 4-5, zatytułowanych odpowiednio: „Cyrus i Lysander: faza I (407-406 r.)” oraz „Cyrus i Lysander: faza II (406-405)”. Cyrus wysoko sobie cenił tego spartańskiego dowódcę oraz współpracę z nim. Znacząco wpłynęło to na pozycję Lysandra w greckich miastach Jonii, a zarazem i na skuteczniejszą walkę przeciwko Ateńczykom. Wiadomo o kilku bezpośrednich spotkaniach między Cyrusem a Lysandrem, regulujących obustronną współpracę w wojnie jońskiej. Odbyły się one w Sardes, stolicy Lydii. Zwieńczeniem tejże współpracy było definitywne pokonanie ateńskiej floty w bitwie przy Aigospotamoi (405 r.), a następnie kapitulacja ateńskiego rywala (404 r.). Zadanie postawione Cyrusowi przez Dariusza zostało tym samym wykonane z powodzeniem – Ateński Związek Morski przestał istnieć.

Rozdział 6, zatytułowany „Sukcesja po Dariuszu II”, skupia się na kwestii następstwa achemenidzkiego tronu po śmierci monarchy. Składają się na ten rozdział dwa podrozdziały, których wiodącymi tematami są śmierć Dariusza II oraz rywalizacja o schedę po nim. Dariusz zmarł w roku 404, wkrótce po kapitulacji Aten. Cyrus był wtedy przy nim, gdy tylko dowiedział się o złym stanie jego zdrowia opuścił bowiem Anatolię i przybył na jego dwór.

Przy Dariuszu był wtedy także najstarszy syn jego i Parysatis – Arsakes. Cyrus mocno liczył na sukcesję po ojcu, mając w tym zdecydowane wsparcie matki. Nowym Wielkim Królem został jednakże Arsakes, panujący jako Artakserkses II (404-359 r.). Podczas rytuału królewskiej inicjacji Arsakesa Cyrus został oskarżony o próbę zamordowania nowego monarchy, po czym wtrącony do królewskiego aresztu, gdzie czekał na niego wyrok śmierci. Za wstawiennictwem Parysatis opuścił on ów areszt, a następnie powrócił do Anatolii. Były to wydarzenia przełomowe w jego życiu, które zdeterminowały jego dalsze działania.

Na temacie powrotu Cyrusa do Anatolii i jego tam działaniach w kolejnych latach koncentruje się rozdział 7, noszący tytuł „Ponownie w Azji Mniejszej (404/403-401 r.)”. W dwóch podrozdziałach ukazuje on sytuację w Azji Mniejszej po powrocie tam Cyrusa oraz jego panowanie w regionie. Podrozdział pierwszy analizuje ówczesną pozycję Cyrusa w Azji Mniejszej, jego relacje z irańskimi dostojnikami regionu, zwłaszcza Tissafernesem i Orontasem, a także z Artakserksesem. Najwięcej uwagi zwrócono na toczącą się wówczas wojnę między Cyrusem a Tissafernesem, zogniskowaną wokół anatolijskich miast jońskich. Wojna ta zakończyła się sukcesem Cyrusa i opuszczeniem Anatolii przez Tissafernesa. W podrozdziale drugim skupiono z kolei uwagę na charakterystyce rządów Cyrusa w Azji Mniejszej, siłach zbrojnych jakimi wówczas dysponował, a także jego zasobach finansowych.

Cyrus posiadał w Azji Mniejszej własny dwór. Jego opisowi został poświęcony rozdział 8, noszący tytuł „Irański dwór Cyrusa w Anatolii”. Na rozdział ten złożyło się trzy podrozdziały, koncentrujące się na ukazaniu funkcjonowania owego dworu, świty Cyrusa, jego religijności, a także stosunku do kultury greckiej. Pod względem organizacji i funkcjonowania Cyrusowy dwór w wielu aspektach był wzorowany na dworze królewskim. Przekazy źródłowe pozwoliły określić miejsca rezydowania i spędzania przez Cyrusa czasu w Azji Mniejszej, a także odtworzyć, na ile to możliwe, strukturę i organizację jego tamtejszego dworu, wraz z wchodzącym w jego skład personelem oraz dostojnikami. Pozwoliły również wnikać w sferę jego religijności. Stosunkowo częste kontakty Cyrusa z Hellenami przełożyły się na poznawanie przez niego ich kultury. W haremie jego dworu znajdowały się konkubiny pochodzenia helleńskiego, a jedna z nich, Aspasia z Fokai, zajęła szczególne miejsce w jego życiu. On sam opanował najpewniej język grecki i mógł komunikować się z Hellenami z jego otoczenia bez pośrednictwa tłumacza. Poznał też najprawdopodobniej niektóre aspekty religii greckiej. Darząc Hellenów i ich kulturę uznaniem, równocześnie pozostawał Cyrus wierny tradycjom irańskim, emanującym z jego dworu w Anatolii.

Po tym jak wyszedł Cyrus z królewskiego aresztu i powrócił do Anatolii (404/403 r.) przystąpił tam do dyskretnych i starannych przygotowań do zbrojnej ekspedycji przeciwko

Artakserksesowi. Celem ekspedycji miało być obalenie starszego brata i zajęcie jego miejsca na achemenidzkim tronie. Aby tego dokonać potrzebował Cyrus silnej armii, o pozyskanie której pieczołowicie się zatroszczył. Armię tę tworzyły oddziały złożone z Irańczyków, niehelleńskich ludów Anatolii, a także Hellenów, głównie z Hellady europejskiej. Skorzystał Cyrus wówczas ze swych dotychczasowych kontaktów z Grekami, efektem czego na jego wezwanie zjawili się w Anatolii greccy dowódcy wraz z najętymi dla niego i opłacanymi przez niego oddziałami, w zdecydowanej większości złożonymi z Greków. Szczególny status wśród owych dowódców posiadał w jego otoczeniu spartański wygnaniec Klearchos. Na wezwanie Cyrusa odpowiedziały również władze w Sparcie, posyłając mu kontyngent zbrojny. Przygotowania Cyrusa do ekspedycji i jego wymarsz na czele armii z Anatolii zostały ukazane w rozdziale 9, zatytułowanym „W obliczu konfrontacji (401 r.)”. Na rozdział ten złożyło się dwa podrozdziały, skupione z jednej strony na rzeczonych przygotowaniach Cyrusa, z drugiej zaś jego marszu wraz z armią z lydyjskiego Sardes, do syryjskiego Tapsakos u zachodniego brzegu Eufratu.

Rozdział 10, pod tytułem „Bitwa o tron”, ukazuje dalszy marsz Cyrusa i jego armii, poczynszy od Tapsakos po Kunaksę, nieopodal Babilonu. W rozdziale tym, podzielonym na dwa podrozdziały, ukazane zostały wojenne obozy Cyrusa oraz Artakserksesa, wojska jakimi irańscy bracia wówczas dysponowali, a także rozstrzygająca bitwa stoczona między nimi pod Kunaksą (401 r.). Zbrojna wyprawa podjęta przez Cyrusa przeciwko Artakserksesowi była wydarzeniem bezprecedensowym w dotychczasowych dziejach imperium Achemenidów. Żadna dotąd armia wroga Wielkiemu Królowi nie dotarła do Babilonii. W bitwie stoczonej między irańskimi braćmi pod Kunaksą zwyciężył Artakserkses, a Cyrus poległ w boju. Dzięki staraniom Parysatis szczątki poległego syna trafiły do Suzy, jednej ze stolic achemenidzkiego imperium. Wydarzenie to wyznacza zarazem koniec historii Cyrusa Młodszego. Liczne relacje jakie utrzymywał on za życia z Hellenami przełożyły się na niejedną informację o nim w greckiej spuściźnie literackiej, powodując, że pamięć o nim i jego dziejach przetrwała do dnia dzisiejszego.